

Məlik Şıxbala oğlu Məlikov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
melikmelikov1960@mail.ru

SAĞLAMLIQ İMKANLARI MƏHDUD UŞAQLARLA İŞDƏ AKTİV TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: inklüziv təhsil modeli, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar, aktiv təlim metodları, təlim texnologiyaları, analitik fəaliyyət, pedaqoji problem

Technologies of active teaching methods at work with children with disabilities

Summary

The article discusses the technologies of active teaching methods used when working with children with disabilities. It is concluded that in inclusive education it is possible to use technologies of active teaching methods, consisting of information and communication technologies, when working with children with disabilities. At the same time, the teacher must learn to choose active teaching methods depending on the subject, age, individual characteristics of students, adapt to the content of educational materials, the purpose of the lesson, not take into account their professional level, interact with parents and not meet with support specialists. the importance of.

Key words: inclusive education model. children with disabilities, active learning methods, learning technologies, analytical activities, pedagogical problem

İnklüziv təhsil modelində uşaqların inkişaf səviyyəsi fərqlidir, bu da nəticədə şəxsiyyətin intellektual dəyişməsinə deyil, onun sosial dəyişikliyinə nəzərdə tutur. Ancaq eyni zamanda, hər hansı bir uşaq həm idrakin, həm də fəaliyyətin subyektidir. Buna görə müəllimin əsas vəzifəsi-inkişafetdirici xüsusiyyət daşıyan sistemli və məqsədyönlü təlim yolu ilə şagirdlərdə sabit intellektual fəaliyyət formalaşdırmaqdır. Dövlət Təhsil Standartlarının əsasını təşkil edən sistem-fəaliyyət yanaşması “hər bir şagirdin (istedadlı və SİM uşaqlar da daxil olmaqla) fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını, yaradıcı potensialının, idraki motivlərinin artmasını, idrak fəaliyyətində həmyaşıdları və böyüklərlə qarşılıqlı əlaqə formalarının zənginləşdirilməsini nəzərdə tutur. İdrak fəaliyyətinin tərkib hissəsi təlim metodlarıdır. Müəllim metodları seçərkən hər şeydən əvvəl təlimin məqsədinə və məzmununa diqqət yetirməli; metodları müəyyən pedaqoji problem ilə, sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin fiziki və psixi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirməli; şagirdin ümumi təlim və spesifik bacarıqlarının inkişaf və formalaşma səviyyəsini müəyyənləşdirməlidir.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla işləyən müəllimlər dərslərdə və məşğələlərdə aktiv təlim metodları (ATM) texnologiyalarından istifadə edirlər. Bu texnologiyalar fəallığı və sinifdə şagirdlərin müxtəlif əqli və praktik fəaliyyətlərini təmin edir. Aktiv təlim metodları sinifdə oyun hərəkəti, yaradıcı təlim, ünsiyyət, tədqiqat fəaliyyətinin təşkilinə imkan verir ki, bu da təlim prosesinin keyfiyyətini, səmərəliliyini və şagirdlərin sosiallaşmasını təmin edir. Gəil bir neçə aktiv təlim metodunu gözədən keçirək.

Situasiya çalışmaları metodu analitik fəaliyyətlə əlaqəlidir: sistemləşdirmə, rəqləşdirmə, hesablama, müqayisə, qərarlar qəbul etmə. Metodun əsas məqsədi bilikləri mənimsəmək və real təcrübəyə yaxın olan şəraitlərdə fəaliyyət əsasında peşə bacarıq və vərdislərinə yiyələnməkdir. Bu metod ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün də istifadə olunur.

Situasiya çalışmaları metodu nitqin, işgüzar emosional ünsiyyətin inkişafına yönəldilmişdir. Müəllim, uşaqlar (sağlam və SMU) arasında ünsiyyətin zəruri olacağı vəziyyət yaradır. Nəticədə, şagirdlər müstəqil, fərdi şəkildə situasiya çalışmalarını yerinə yetirirlər. Problemin özünün bir çox həll variantları vardır. Şagirdlər öz variantlarını təqdim edirlər, bu zaman təkrarlamalar istisna olunur. Bu metod dərslərin əvvəlində emosional ünsiyyəti inkişaf etdirmək üçün istifadə edilə bilər.

Diskusiya metodu. Müəllimin və ya şagirdlərin sualları (suallar əvvəlcədən evdə hazırlanır), düşünmə tələb etdikdə, dərslərdəki şagirdlər sərbəst şəkildə çıxış edənlərin fikirlərini dinləyir və söyləyənlərə öz fikirlərini bildirirlər. Bu metod təlimin differensiallaşmasına istiqamətlənmişdir.

İstinad signal metodu təhsil informasiyalarının yenidən kodlaşdırılmasına əsaslanır. İstinad signalı hər hansı bir təhsil informasiyasının mənasını əvəz edən qrafik işarədir (söz, rəqəm, şəkil, diaqram, ox). Belə metod sağlamlıq imkanları məhdud (diqqət çatışmazlığı sindromlu, hiperaktiv, eşitmə qüsuru) uşaq məşğul olan müəllimə lazımdır.

Dərsliklə müstəqil iş metodu yeni materialı öyrənərkən tətbiq olunur, müəllim əvvəlcədən heç bir şey izah etmir. Şagirdlər mətni təhlil və tərkib, müqayisə, əsas və başlıca olanı qeyd etmək, konkretləşdirmə və ümumiləşdirmə əməliyyatları ilə əlaqəli tezislərə, plana, diaqramlara, cədvəllərə çevirirlər. Şagirdlər yalnız dərsliyin mətni ilə deyil, həm də ona aid olan rəsmlərlə işləyir və qısa məlumatlar da hazırlayırlar. Bu metod məntiqi təfəkkürü aktivləşdirir və inkişaf etdirir.

Praktik iş metodu bilik və bacarıqların dərinləşdirildiyi, idrak fəaliyyətinin stimullaşdırıldığı, nəzarət və korreksiya problemlərinin həll olunduğu nəzəriyyədən praktikada istifadə etmə bacarığına əsaslanır. Şagirdlər praktik işi fərdi, cütlükdə və ya qrup şəklində yerinə yetirirlər. Seçim həll ediləcək tapşırıqlardan və SİM şagirdlərin idrak fəaliyyətinə cəlb olunmasından asılıdır. Qrup işi şagirdlərə fikirlərini irəli sürməyə, təkliflər verməyə və müzakirələr aparmaq imkanı verir, sonda bütün qrup vahid bir nəticəyə gəlməyə səbəb olur. Bu səbəbdən SİM şagird, tapşırığı yerinə yetirməsə və ya səhv yerinə yetirmiş olsa belə, özünün digərlərindən fərqli olduğunu hiss etmir. Praktik iş metodu istisnasız olaraq bütün şagirdlərə informasiyalıq, sosial, ümummədəni, kommunikatıvlik kimi əsas kompetensiyalara yiyələnməyə imkan verir.

Laborator işi metodunu tətbiq edərkən şagirdlər müstəqil şəkildə eksperiment, təcrübə, müşahidə aparan zamanı qismən yeni biliklər əldə edirlər. İş yetirmədən əvvəl şagirdlər yalnız onun məqsədini bilir, gözlənilən nəticəni müstəqil şəkildə nəticə çıxararaq özləri əldə edirlər. Bu metod nəticəsində avadanlıqla işləmə bacarıqları qazanılır. Praktik iş metodu kimi laborator işləri yalnız fərdi olaraq deyil, həm də cüt və qrup şəklində də aparmaq olar.

Oyun metodu, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inkişafında mühüm rol oynayan şagirdlərin sosial və psixoloji hazırlığını təmin edən diaqnos edici, proqnozverici və korreksiyaedici vasitəsidir. Metod interaktivdir, burada öyrədiici qarşılıqlı təsir nəinki təkcə müəllim-şagird birgə fəaliyyəti nəticəsində deyil, ən əsası-oyunun məzmunu təşkil edən şagird-şagird formasında həyata keçirilir. Bu metod düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, işgüzar nitq bacarıqlarını formalaşdırır, bütün şagirdlərin, xüsusən də SİM uşaqların sosial adaptasiyasına kömək edir.

Layihələr metodu aşağıdakı kimi xarakterizə edilə bilər: şəxsiyyətyönümlü, fəaliyyətə əsaslanan, problemli öyrənmə prinsipləri üzərində qurulmuş, qrupda qarşılıqlı əlaqəni öyrətmək, beləliklə sosial sərəştəni formalaşdırmaq, işgüzar münasibətə yaradıcı münasibət inkişaf etdirmək, sağlamlığı qorumaq. Layihələr metodunun texnologiyası uşaq şəxsiyyətinin emosional-iradi sferasını korreksiya edir: aqressiv-müdafiə reaksiyalarını azaldır, həyəcanlılığı və qorxaqlığı aradan qaldırır, ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir və adekvat özünəqiymət formalaşdırır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları inklüziv təhsildə xüsusi rol oynayır. Müasir kommunikasiya vasitələri təkcə SİM insanların sosial integrasiyası üçün vacib bir vasitə deyil, həm də bilik və informasiyalara sərbəst girişə əsaslanan fərdin potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artıran inkişaf etməkdə olan təhsil mənbəyidir. Müəllimlər kompensasiyaedici köməkçi texnologiyadan və didaktik köməkçi texnologiyadan istifadə edirlər. Kompensasiya texnologiyası ənənəvi təhsil fəaliyyətlərini (oxu və yazını) asanlaşdırmaq üçün texniki yardım göstərir.

Didaktik texnologiya uyğun təlim mühiti və təhsil mənbələri yaratmaq üçün İKT-nin istifadəsində pedaqoji yardım göstərir. Düzgün seçilmiş köməkçi texnologiyalardan (texniki cihazlar, uyğun proqram təminatı və uyğun təhsil metodikası) istifadə etməklə, dayaq-hərəkət sistemi pozulmaları olan qələm tuta bilməyən uşaqlar belə rəsm çəkmə və yazma bilirlər. Eynilə eşitmək iqtidarında olmayan uşaqlar kompüter və ya planşetdən istifadə edərək şifahi ünsiyyət qura bilirlər.

Tapşırıqları yerinə yetirərkən signal kartlarından (onların üzərində bir tərəfdə müsbət, digər tərəfdə isə-mənfi təsvir olunmuşdur; səslərə görə müxtəlif rəngli dairələr, hərflərlə kartlar) **istifadə**. Uşaqlar tapşırığı yerinə yetirirlər, ya da ki, onun düzgünlüyünü qiymətləndirirlər. Kartlar şagirdlərin biliklərini yoxlamaq, keçilən materialdakı boşluqları müəyyənləşdirmək məqsədi ilə istənilən mövzunun öyrənilməsində istifadə edilə bilər. Onların rahat və səmərəli olaması, hər bir uşağın əməyinin dərhal görünməsində özünü biruzə verir.

Tapşırıq yerinə yetirərkən, krossvord həll edərkən və s. **hallarda lövhədəki qoyulan əlavələrdən** (hərflər və sözlər) **istifadə metodu**, Uşaqlar bu tip tapşırıqların icrası zamanı yarış (rəqabət) anını çox xoşlayırlar, çünki o kartlarını lövhəyə yapışdırmaq üçün sualı düzgün cavablandırılmalı və ya təklif olunan tapşırığı hamıdan yaxşı yerinə yetirməlidir.

Yaddaş üçün düynələr (Yadda saxlanılması lazım olan mövzunun öyrənilməsində əsas məqamların, nəticələrin tərtib edilməsi, yazılması və lövhədən asılması) **metodu**. Bu metoddan mövzunu öyrənilməsinin sonunda möhkəmləndirmə, ümumiləşdirmə zamanı, eləcə də, tapşırıqları yerinə yetirməyə kömək etmək üçün istifadə edilə bilər.

Dərsin müəyyən bir mərhələsində **materialın qapalı gözlərlə qavranılması** üçün eşitmə qavrayışını, diqqətini və hafizəsini inkişaf etdirmək; dərs zamanı uşaqların emosional vəziyyətinin dəyişdirilməsi; uşaqları aktiv fəaliyyətdən sonra (bədən tərbiyəsi dərindən sonra), çətinliyi getdikcə artan tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra dərslərə getməyə sövq etmək üçün istifadə olunur.

Müəllimlər öz praktik fəaliyyətlərində həm sinif, həm də sinifdənəşar işlərdə **sağlamliq qoruyucu texnologiyalardan** istifadə edirlər. Bu təmrinlərin vasitəsi ilə, uşaqlarda psixo-emosional və fiziki stresin qarşısının alınması və korreksiyası üsullarından istifadə etməklə şagirdlərin psixi sağlamliqlığının möhkəmlənməsini təmin edirlər: gərgin intellektual fəaliyyət zamanı, əsəb gərginliyinin aradan qaldırılması üçün, duruşun korrektə edilməsi üçün.

Dərs zamanı təqdimat və təqdimat fraqmentlərindən istifadə. Müasir kompüter texnologiyalarının məktəb praktikasına tətbiqi müəllimin işini daha məhsuldar və səmərəli edir. İKT-nin tətbiqi ənənəvi iş formalarını üzvi şəkildə tamamlayır, müəllimin təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə qarşılıqlı əlaqəsini təşkil etmək imkanlarını genişləndirir. Təqdimat proqramından istifadə etmək çox rahatdır. Slaydlarda lazımlı şəkil materialını, rəqəmsal fotoşəkilləri, mətnləri yerləşdirə bilərsiniz; təqdimatınıza musiqi və səs əlavə edə bilərsiniz. Materialın belə bir təşkili ilə üç növ uşaq yaddaşı daxildir: vizual, eşitmə və motor. Bu, mərkəzi sinir sisteminin sabit vizual-kinestetik və görmə-eşitmə şərtli refleks əlaqələrinin yaranmasına imkan verir. Korreksiya işi müddətində, onların əsasında uşaqlar düzgün danışıq bacarıqları formalaşdırır və gələcəkdə danışıqlarına nəzarət edə bilirlər. Multimediya təqdimatları dərse əyaniliyin səmərəsinə təsir göstərir, motivasiya fəaliyyətini artırır və müəllim-loqoped ilə uşaq arasında daha sıx əlaqəyə kömək edir. Ekranı şəkillərin ardıcıl görünməsi sayəsində uşaqlar tapşırıqları daha diqqətlə və tam yerinə yetirmək imkanına sahib olurlar. Animasiya və sürprizlərin anlarından istifadə korreksiya prosesini maraqlı və ifadəli edir. Uşaqlar yalnız loqopeddən deyil, səs dizaynı ilə müşaiyət olunan şəkillər-mükafatlar şəkildə kompüterdən də təsdiq alırlar.

Aktiv refleksiya metodları. Refleksiya ümumiyyətlə fəaliyyətin və nəticələrinin özünütəhlili kimi başa düşülür:

- 1) əhval-ruhiyyənin və emosional vəziyyətin əks olunması;
- 2) tədris materialının məzmununun əks olunması (ondan şagirdlərin keçilmiş materialın məzmununu necə dərk edildiyini öyrənmək üçün istifadə edilə bilər);
- 3) fəaliyyətin refleksiyası (şagird yalnız materialın məzmununu dərk etməməli, həm də işinin yollarını və üsullarını dərk etməli, ən rəşional olanları seçməyi bacarmalıdır).

Sinifdə SİM uşaqlar ilə işləyərkən ən çox əhval-ruhiyyə və emosional vəziyyətin refleksiyasında müxtəlif rəngli şəkillər təsvir olunmuş üsullardan istifadə olunur. Uşaqlar öz əhvallarına uyğun kart göstərilər.

Məzmun, uşaqların əqli və intellektual imkanlarına və onların ehtiyaclarına cavab verərsə, təhsil fəaliyyətini artırmaq üçün təsirli vasitə olur. Fəal təlim metod və üsullarından istifadə şagirdlərin idraki fəaliyyətini artırır, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, şagirdləri təlim prosesinə fəal cəlb edir, SİM uşaqların müstəqil fəaliyyətini stimullaşdırır.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, cəmiyyətin sosial sifarişini nəzərə alaraq, inklüziv təhsildə sağlamliq imkanları məhdud uşaqlar ilə işləməkdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından ibarət aktiv təlim metodları texnologiyasından istifadə etmək mümkün olduğu qənaətinə gəlmək olar. Eyni zamanda, müəllim SİM uşaqlarda inkişaf yayınmalarını nəzərə alaraq şagirdlərin tədris fənnindən, yaşından, fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq aktiv təlim metodlarını seçməyi öyrənməli, tədris materialının məzmununa, dərşin məqsədinə uyğunlaşdırmalı, öz peşəkar səviyyəsini nəzərə almalı, valideynlərlə qarşılıqlı əlaqədə olmalı və dəstək xidməti mütəxəssisləri ilə görüşməlidir. SİM uşaq müəyyən fənlər üzrə təlimdə yaxşı nəticələr göstərə bildiyindən, inklüziv təhsildə aktiv təlim metodlarından istifadənin vacibliyini vurğulamaq lazımdır; SİM uşaqların sosial sərəştəsi yaxşılaşdırır,özünəqiymət yüksəlir və idrak fəaliyyəti üçün motivasiya artır.

Ədəbiyyat

- 1.«Активные методы обучения». Электронный курс. Международный Институт Развития «ЭкоПро», Образовательный портал «Мой университет»,<http://www.moi-universitet.ru>
- 2.Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития / Под ред. Б.П.Пузанова. М., 2007.
- 3.Специальная педагогика: в 3 т./ Под ред. Н.М.Назаровой. М., 2008.
- 4.Хижнякова О.Н. Современные образовательные технологии в начальной школе. – С. 2006

Рəyçi: dos. T.Ağayeva

Göndərilib: 10.02.2021

Qəbul edilib: 14.02.2021